

საქართველოს განათლების, მეცნიერების,
კულტურისა და სპორტის
მინისტრს მიხეილ ჩხენკელს

შეფასებისა და გამოცდების ეროვნული ცენტრის
დირექტორს სოფიო გორგოძეს

ბატონო მიხეილ,

ქალბატონო სოფიო,

საქართველოს სახალხო დამცველის აპარატში 2020 წლის 24 ივლისს შემოვიდა საქართველოს მოქალაქე გ. გ.-ის განცხადება (საქმის #8072/20). გ. გ. არის შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირი, კერძოდ სმენადაქვეითებული. განმცხადებლის მითითებით, იგი 2020 წლის ერთიანი ეროვნული გამოცდების პროცესში იყო შეზღუდული შესაძლებლობის ნიშნით დისკრიმინაციის მსხვერპლი. წინამდებარე მიმართვა მოცემული საქმიდან გამომდინარე ყურადღებას ამახვილებს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა მიმართ გონივრული მისადაგების ვალდებულების შესრულების საკითხზე.

I. ფაქტობრივი გარემოებები

1.1. განმცხადებლის მოსაზრებები

გ. გ. 2020 წელს აზარებდა ერთიან ეროვნულ გამოცდებს. გამოცდებზე რეგისტრაციისას მან მიუთითა, რომ აქვს სმენის პრობლემა და ამის დასტურად გაგზავნა საჭირო დოკუმენტები, მათ შორის, ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ ცნობა (ფორმა №IV-100/ა) და შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირის სტატუსის დამადასტურებელი დოკუმენტი.

როგორც განმცხადებელი მიუთითებს, 18 ივლისს 177-ე საჯარო სკოლაში ჰქონდა გამოცდა ინგლისურ ენაში, რომელიც მოიცავდა მოსასმენ დავალებას. ამ ფაქტმა იგი ააღელვა, შედეგად დავალების გაგება ვერ შეძლო და პასუხები გაუაზრებლად შემოხაზა. ამ ფაქტის შესახებ გ. გ.-მ შეატყობინა შეფასებისა და გამოცდების ეროვნულ ცენტრს (შემდგომში „გამოცდების ეროვნული ცენტრი“).

სახალხო დამცველის წინაშე წარმოდგენილ განცხადებაში გ. გ. მიუთითებს შემდეგს: ის გარემოება, რომ ინგლისური ენის ჩაბარებისას მის საჭიროებებზე მორგებული პირობები არ იყო შექმნილი, ასევე ამ ფაქტთან დაკავშირებული ზოგადი დამოკიდებულება, მის მიმართ შეზღუდული შესაძლებლობის ნიშნით დისკრიმინაციაა.

1.2. საჯარო უწყებების მოსაზრებები

აღნიშნულ საქმესთან დაკავშირებით საქართველოს სახალხო დამცველის აპარატი დაუკავშირდა გამოცდების ეროვნულ ცენტრს, ასევე საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს (შემდგომში „სამინისტრო“). საჯარო უწყებების

მხრიდან მიღებულ პასუხებში მოცემული იყო ინფორმაცია, რომელიც უშუალოდ გ. გ.-ის საქმესთანაა დაკავშირებული; ასევე მიმოიხილავდა სახელმწიფო პოლიტიკას ერთიან ეროვნულ გამოცდებში შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირების მონაწილეობის შესახებ.

სამინისტროს წერილში მითითებულია, რომ მოქმედი კანონმდებლობა განსაზღვრავს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე აბიტურიენტებისთვის მხარდამჭერ სერვისებს, რომელთა მიზანია „მათ მონაწილეობა მიიღონ ერთიან ეროვნულ გამოცდებში სხვა სტუდენტებთან თანაბარ პირობებში, გონივრული მისადაგების პრინციპის დაცვით“.¹

სამინისტროს განმარტებით, აბიტურიენტები, რომელთაც შეზღუდული შესაძლებლობა აქვთ, ინფორმირებულები არიან რეგისტრაციისთვის საჭირო მონაცემებისა და ვადების შესახებ (მათ შორის ღია კარის დღეების საშუალებით, რომელიც 2020 წელს ონლაინ ჩატარდა). მოქმედი რეგულაციების შესაბამისად, რეგისტრაციის დროს სპეციალური პირობის მითითების (გარკვეული შეზღუდვის მქონე პირები, გადამდები ინფექციური დაავადებების მქონე პირები და სხვა პირები) შემთხვევაში აბიტურიენტი წარადგენს ცნობას, რის შემდეგაც საგამოცდო ცენტრი მას განათავსებს სპეციალურად მოწყობილ საგამოცდო სექტორში.²

წერილით სამინისტრო განმარტავს, რომ ცენტრის სარეგისტრაციო მასალების ანალიზისა და საგამოცდო პროცესების მართვის სამსახურს დაევალა სპეციფიკური საგამოცდო გარემოს შექმნის მიზნით აბიტურიენტების მიერ წარმოდგენილი დოკუმენტების მიღების ორგანიზება და შესაბამისი ღონისძიებების გატარება.³ შემდგომში „ერთიან ეროვნულ/საერთო სამაგისტრო გამოცდებზე და სსიპ შეფასებისა და გამოცდების ეროვნული ცენტრის მიერ ორგანიზებულ სტუდენტთა საგრანტო კონკურსზე რეგისტრირებულ აპლიკანტთა მიერ წარმოდგენილი სამედიცინო ცნობების განმხილველი კომისიის შექმნის შესახებ“ ცენტრის დირექტორის ბრძანების საფუძველზე, ცენტრში შეიქმნა ერთიან ეროვნულ/საერთო სამაგისტრო გამოცდებზე და გამოცდების ეროვნული ცენტრის მიერ ორგანიზებულ სტუდენტთა საგრანტო კონკურსზე რეგისტრირებულ აპლიკანტთა მიერ წარმოდგენილი სამედიცინო ცნობების განმხილველი კომისია. ეს კომისია განიხილავდა აპლიკანტთა დოკუმენტაციას და შემდგომ გადაწყვეტილებასაც იღებდა.⁴

გასათვალისწინებელია, რომ კომისია შესაბამისი ღონისძიების განსაზღვრისას ხელმძღვანელობდა შესაბამისი სპეციალისტების მიერ წინასწარ შემუშავებული სპეციალური პირობების შესახებ სახელმძღვანელო პრინციპებით. თუმცა, სამინისტროს განმარტებით, ინდივიდუალური საქმიდან გამომდინარე, კომისიას შეეძლო მიეღო სახელმძღვანელო

¹ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

² საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

³ „2020 წლის ერთიან ეროვნულ გამოცდებზე/სტუდენტთა საგრანტო კონკურსზე დაინტერესებულ პირთა რეგისტრაციის ვადის, აბიტურიენტთა სარეგისტრაციო განცხადებაში ჩასაბარებელი საგნის/საგნების, საგამოცდო საგნის ენის ან/და კონკურსის ჩამონათვალის შეცვლისათვის ვადის განსაზღვრის შესახებ“ ცენტრის დირექტორის 2020 წლის 26 თებერვლის №23/20 ბრძანება, მე-8 პუნქტი

⁴ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

დოკუმენტში გაწერილი პირობებისგან განსხვავებული და აბიტურიენტის საჭიროებებზე ორიენტირებული გადაწყვეტილება.

სამინისტროს ინფორმაციით, მიმდინარე წელს საგამოცდო ცენტრში შესული 645 განაცხადიდან დადებითი გადაწყვეტილება 365 განაცხადზე იყო მიღებული.⁵ აღნიშნული გადაწყვეტილებების შესახებ ინფორმაცია გამოქვეყნდა ცენტრის ოფიციალურ ვებგვერდზე.⁶

რაც შეეხება სამინისტროს მიერ მოწოდებულ ინფორმაციას უშულოდ გ. გ.-ის საქმესთან დაკავშირებით - წერილში მითითებულია, რომ გ. გ.-ის მხრიდან გამოცდაზე რეგისტრაციის ეტაპისთვის შესაბამისი ვადებისა და ფორმის დაცვით აიტვირთა სათანადო დოკუმენტაცია. შესაბამისად, გ. გ.-ის განცხადება სპეციალური პირობების შექმნის შესახებ კომისიამ დააკმაყოფილა. აღნიშნული გამოიხატა შემდეგში: რამდენადაც მას ჰქონდა სმენის მესამე ხარისხის დაქვეითება, მას დაემატა თითოეული არჩეული საგნისთვის განკუთვნილ საგამოცდო დროზე საათზე 30 წუთი, უცხო ენის გამოცდაზე კი მოთავსდა დინამიკთან ახლოს.⁷

სამინისტროს განცხადებით, კომისიის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ცენტრის ოფიციალურ ვებგვერდზე გამოქვეყნდა და მასზე წვდომა გ. გ.-საც ჰქონდა, რის გამოც მასთან დამატებითი კონსულტაცია აღარ გამართულა. ამასთან, თავად აბიტურიენტსაც არ მიუმართავს განცხადებით კომისიის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შეცვლის მოთხოვნით.⁸

საქართველოს სახალხო დამცველის აპარატის მხრიდან დაისვა კითხვა იმის შესახებ, თუ რამდენად იყო შესაძლებელი უცხო ენის გამოცდისთვის გათვალისწინებული მოსასმენი დავალების ალტერნატიული ფორმით ჩაბარება. სამინისტროს ცნობით, მსგავსი შესაძლებლობა არ არსებობს, რადგან კანონმდებლობა ამას არ ითვალისწინებს.⁹

II. სამართლებრივი პოზიცია

2.1. ზოგადი სურათი

შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების რეალიზება ყოველი სახელმწიფოს ვალდებულებაა. ამ ვალდებულების შესრულება სახელმწიფოსგან ნამდვილ ძალისხმევას მოითხოვს, რადგან საზოგადოებაში დამკვიდრებული სტერეოტიპული ხედვები შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისთვის, როგორც წესი, გადაულახავ ბარიერებს ქმნის. სახელმწიფოსგან ძალისხმევის გაწევა ნიშნავს სათანადო კანონმდებლობის არსებობას,

⁵ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

⁶ ინფორმაცია ხელმისაწვდომია: <https://naec.ge/#/ge/post/2164>

⁷ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

⁸ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

⁹ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

ასევე პრაქტიკაში განხორციელებულ პოლიტიკას (რომელიც მნიშვნელოვანწილადაა დამოკიდებული საჭირო რესურსების მობილიზებაზე).

საქართველოს სახალხო დამცველი 2019 წლის საპარლამენტო ანგარიშში ყურადღებას ამახვილებს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისთვის ხარისხიანი ინკლუზიური განათლების მიწოდების კუთხით არსებულ გამოწვევებზე. სამწუხაროდ, ეს პრობლემა არსებობს განათლების ყველა საფეხურზე,¹⁰ მათ შორის, მოცემულ საქმეშიც იკვეთება განათლების უფლებით სარგებლობის პროცესში არსებული ბარიერები.

ერთიანი ეროვნული გამოცდები საქართველოში მოქმედი განათლების სისტემის ფარგლებში არის უმაღლეს განათლებაზე წვდომის წინაპირობა. შესაბამისად, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირის განათლების უფლების რეალიზება, და აქედან გამომდინარე სხვა უფლებებით სარგებლობა დამოკიდებულია ერთიან ეროვნული გამოცდებში მათ სხვებთან თანასწორად მონაწილეობაზე. ეს ნიშნავს იმგვარი გარემოს შემქნას, რომელიც ითვალისწინებს მათ საჭიროებებს და აძლევს მათ აკადემიური შესაძლებლობების სრულად გამოვლენის შანსს. აღნიშნული მიზანი დიდწილად მიიღწევა ორი გზით: მისაწვდომობის უზრუნველყოფით (ჯგუფის საჭიროებების გათვალისწინება) და გონივრული მისადაგებით (პირის ინდივიდუალური საჭიროებების გათვალისწინება).

მისაწვდომობა სახელმწიფოს მუდმივი ვალდებულებაა და ამ ვალდებულების ეტაპობრივად შესრულებაა შესაძლებელი. რაც შეეხება გონივრული მისადაგების საშუალებით ინდივიდუალური საჭიროებების გათვალისწინებას - იგი გულისხმობს იმგვარ ვითარებებს, როდესაც მისაწვდომობის ღონისძიებები (უნივერსალური მიდგომები) ვერ პასუხობს კონკრეტული შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე აბიტურიენტის საჭიროებებს. ინდივიდუალური ღონისძიებების მიღება იმწუთიერი ვალდებულებაა.¹¹ გონივრული მისადაგების პრინციპის რეალიზება/ქმედითობა არის წინაპირობა, რომ საჯაროდ არსებული ბარიერები აწმყოში მკვეთრად შემცირდება ან გაქრება.

2.2. საქართველოს ვალდებულებები

საქართველოს საერთაშორისო ვალდებულებებს შორისაა შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირისთვის გონივრული მისადაგების ვალდებულების უზრუნველყოფა ნებისმიერ სფეროში, კერძოდ, ქვეყანას რატიფიცირებული აქვს 2006 წლის გაეროს კონვენცია შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების შესახებ (შემდგომში „კონვენცია“).¹² კონვენციის სტანდარტის მიხედვით, გონივრული მისადაგების მიზნის განსაზღვრულ ღონისძიებაზე არათანაზომიერად უარის თქმა არის დისკრიმინაციის ფორმა. გარდა აღნიშნული სპეციალური საერთაშორისო ინსტრუმენტისა აღსანიშნავია ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ გაეროს კომიტეტის ზოგადი კომენტარი,

¹⁰ საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ 2019 წელი, საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში, 353

¹¹ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი//C/GC/6, პარა. 41 (2018)

¹² Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Art. 2

რომლის მიხედვითაც გონივრულ მისადაგებაზე უარი დისკრიმინაციულია, თუკი ადრესატს უფლებით სარგებლობისას ბარიერი ექმნება.¹³

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ბოლო პერიოდში საკანონმდებლო დონეზე გარკვეული წინგადადგმული ნაბიჯებია, თუმცა გამოწვევები კვლავ არსებითია. კერძოდ, „შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონით დამკვიდრდა გონივრული მისადაგების პრინციპი, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს ფარავს.¹⁴ საკანონმდებლო განმარტების მიხედვით, აღნიშნული პრინციპი ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში იმ აუცილებელი და შესაბამისი ცვლილების განხორციელებას გულისხმობს, რაც არ იწვევს არაპროპორციულ ან გადამეტებულ ტვირთს ან ვალდებულებას და უზრუნველყოფს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირის უფლებებისა და თავისუფლებების რეალიზებას სხვებთან თანაბარ პირობებში.¹⁵

2.3. გონივრული მისადაგების პრინციპი (ზოგადი სტანდარტები)

გონივრული მისადაგების სტანდარტის განმარტებისთვის არსებითია გაეროს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტის (შემდგომში „კომიტეტი“) ხედვები. კომიტეტის ზოგადი კომენტარი ცალსახაა გონივრული მისადაგების დროით ბუნებასთან დაკავშირებით. კერძოდ, გონივრული მისადაგების ვალდებულება ex nunc ვალდებულებაა, რაც გულისხმობს რომ იგი პროაქტიულად განსახორციელებელი ღონისძიება არაა, არამედ ამ პრინციპის რეალიზება უნდა დაიწყოს იმ მომენტიდან, როდესაც შესაბამისი შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირი ჩათვლის, რომ მისთვის გარემოზე წვდომის შესაძლებლობები არასათანადოა და მას ხელი ეშვება, რომ სხვა პირებთან თანასწორად ისარგებლოს თავისი უფლებებით.¹⁶

გონივრული მისადაგება უნდა გაიმიჯნოს სხვა ვალდებულებებისგან, როგორცაა, მაგალითად, „კონკრეტული ზომების“ კონცეფცია (მათ შორის „აფირმაციული ქმედების ზომები“), რომელიც შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირების მიმართ წარსულში დისკრიმინაციული მიდგომიდან გამომდინარე უპირატეს მიდგომას გულისხმობს. ასევე გონივრული მისადაგების ვალდებულება განსხვავებულია „პროცედურული მისადაგებისგან“.¹⁷ პროცედურული მისადაგების, როგორც უპირობო ვალდებულების მაგალითებია: შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირისთვის კომუნიკაციის სხვადასხვა მეთოდის უზრუნველყოფა სასამართლოს წინაშე წარდგომისას.¹⁸

¹³ CESCR General Comment No. 5: Persons with Disabilities, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, para. 15 (9 December 1994)

¹⁴ საქართველოს კანონი „შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების შესახებ“, მე-2 მუხლის გ) ქვეპუნქტი

¹⁵ აღსანიშნავია, რომ გონივრული მისადაგების ვალდებულების შესახებ ჩანაწერი 2020 წლის 29 სექტემბრის ცვლილებების შედეგად იკითხება შრომის კოდექსში იხ. საქართველოს ორგანულ კანონში „საქართველოს შრომის კოდექსი“, მე-9 მუხლი

¹⁶ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი//C/GC/6, პარა. 24 (2018)

¹⁷ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი//C/GC/6, პარა. 25 (c), (d) (2018)

¹⁸ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი//C/GC/6, პარა. 51 (2018)

არსებითია, რომ გონივრული მისადაგების ვალდებულების რეალიზების პროცესი შემდეგ პრინციპებს ეყრდნობოდეს:¹⁹

(ა) გონივრული მისადაგების მსურველთან დიალოგის გამართვა;

(ბ) მისადაგების ღონისძიების შეფასება სამართლებრივი და პრაქტიკული თვალსაზრისით. კერძოდ, გონივრული მისადაგებაზე უარი ვერ ჩაითვლება დისკრიმინაციულად, თუკი მისი განხორციელება შეუძლებელია სამართლებრივად და მატერიალურად;

(გ) მისადაგების აუცილებლობისა და სათანადოობის შეფასება, ასევე მისი შესრულებისას ეფექტიანობის შეფასება;

(დ) რამდენად დააკისრებს ვალდებულების ადრესატს შესაბამისი ღონისძიების შესრულება დაუძლეველ და გაუმართლებელ სირთულეს. ამგვარი შეფასების პროცესი წარმოდგენელია პროპორციულობის შეფასების გარეშე;

(ე) თანასწორობის მიღწევის მიზნიდან გამომდინარე მხედველობაში უნდა იყოს მიღებული შემდეგი ფაქტორები: ფინანსური ხარჯები, არსებული რესურსები (მათ შორის, სახელმწიფო სუბსიდიები), მიმსადაგებელი მხარის ზომა (მთლიანობაში), ინსტიტუტსა ან კომპანიაზე ცვლილების ზეგავლენა, მესამე მხარის სარგებელი, უარყოფითი ზეგავლენა სხვა პირებზე და ჯანმრთელობისა და უსაფრთხოების გონივრული მოთხოვნები;

(ვ) ზოგადად ხარჯები არ უნდა დაეკისროთ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებს;

(ზ) მტკიცების ტვირთი, რომ გონივრული მისადაგების ფარგლებში გათვალისწინებული ღონისძიება დაუძლეველი და გაუმართლებელი სირთულეა, შესაბამისად, ვალდებულების სუბიექტს ეკისრება.

ამგვარად, ცხადია, რომ მხარემ, რომელსაც აკისრია გონივრული მისადაგების ვალდებულების რეალიზება, გაითვალისწინოს, რომ გონივრულობა არ არის მისადაგების კრიტერიუმი.²⁰ მისი ქმედებები შეფასების სხვადასხვა, ზემოთაღნიშნულ საფეხურებს გადის.

გონივრული მისადაგების სტანდარტი არსებითია იმ თვალსაზრისითაც, რომ მას აქვს რესურსი დააზღვიოს ისეთი ვითარებები, როდესაც საჯარო ხელისუფლების მიერ მიღებულ ნორმას არ აქვს დისკრიმინაციული შინაარსი, თუმცა აქვს არაპროპორციული ეფექტი შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირზე.²¹ გონივრული მისადაგების ფარგლებში შესაძლებელია ამგვარი არათანაბარი მიდგომის აღმოფხვრა კონკრეტულ შემთხვევებში.

გონივრული მისადაგების სტანდარტის ცხოვრებაში რეალიზება ბევრი პრაქტიკული კომპონენტის გადაწყვეტას გულისხმობს. მათ შორისაა, ისეთი საკითხები, როგორცაა ვალდებულების წარმოშობის დრო, გონივრული მისადაგების ინდივიდუალური

¹⁹ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი//C/GC/6, პარა. 26 (2018)

²⁰ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი//C/GC/6, პარა. 25 (a) (2018)

²¹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Views adopted by the Committee at its eighteenth session, CRPD/C/18/D/22/2014, para. 8.3. <<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/CRPD-C-18-DR-22-2014.pdf>>

ღონისძიების განსაზღვრის ფორმა, ვალდებულების შესრულების ფარგლები.²² წინამდებარე მიმართვაში საქართველოს სახალხო დამცველი ყურადღებას გაამახვილებს გონივრული მისადაგების იმ ელემენტებზე, რომელიც აქტუალურია მოცემული საქმის დეტალური ანალიზისთვის.

2.4. გონივრული მისადაგება ერთიანი ეროვნული გამოცდების პირობებში

გონივრული მისადაგების ვალდებულების წარმოშობის დრო

სამინისტროსა და გამოცდების ეროვნული ცენტრის გაცხადებული პოლიტიკაა, რომ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირების ერთიან ეროვნულ გამოცდებზე სათანადოდ ჩართულობის უზრუნველყოფის მიზნით გამოიყენება გონივრული მისადაგების ვალდებულება („მათ მონაწილეობა მიიღონ ერთიან ეროვნულ გამოცდებში სხვა სტუდენტებთან თანაბარ პირობებში, გონივრული მისადაგების პრინციპის დაცვით“).²³ პრაქტიკული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია იმის განსაზღვრა, თუ რა პერიოდიდან წარმოიშობა გონივრული მისადაგების ვალდებულება. როგორც წესი, იგი წარმოიშობა მაშინ, როდესაც ამის შესახებ ცნობილია ვალდებულების ადრესატისთვის. აღნიშნულ შემთხვევაში გამოცდების ეროვნული ცენტრისთვის ცნობილი იყო შესაბამისი გონივრული მისადაგების აუცილებლობის შესახებ. მხარეებისთვის უდავოა აღნიშნული გარემოება.

ინდივიდუალური მიდგომისა და დიალოგის აუცილებლობა

გონივრული მისადაგების ფორმის განსაზღვრა არსებითი ფაქტორია, რომ ვალდებულება შესრულდეს პირის ინდივიდუალური საჭიროებების საპასუხოდ. თუ რა ღონისძიება ჩაითვლება სათანადო მოდიფიკაციად (ვალდებულების რეალიზებად), ამის შესახებ უნდა არსებობდეს ორივე მხარის ერთიანი, კონსენსუსზე დაფუძნებული ხედვა. შესაბამისად, გონივრული მისადაგების ვალდებულების შესრულების არსებითი კომპონენტია, რომ სპეციალური ღონისძიება შემუშავდეს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთან კომუნიკაციის ფარგლებში, რამდენადაც, როგორც აღინიშნა, გამოსავალი უნდა იყოს ინდივიდუალური. ეს უკანასკნელი გამორიცხავს „ობიექტურად“ საუკეთესო, საზოგადოების ხედვით ყველაზე კარგი ღონისძიების მიღებას.²⁴

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს განმარტებით, სასამართლოსთვის არსებითია, რომ შესაბამისი ღონისძიებები სახელმწიფომ განახორციელოს მიმართვის მომენტიდან, ასევე იმ დათქმით, რომ მას არაპროპორციული ტვირთი არ წარმოეშობა. თუმცა გონივრული მისადაგების ნებისმიერი ფორმა (მას ექნება მატერიალური თუ არამატერიალური ფორმა), უნდა მიმართული იყოს იმისკენ, რომ იგი თანხვედრაში იყოს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირის საგანმანათლებლო საჭიროებებთან.²⁵

²² დეტალურად იხ. Reasonable accommodation for disabled people in employment contexts, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination, European Commission, 65 (2016)

²³ საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს წერილი MES 5 20 0000685793 (13/08/2020)

²⁴ ანდრეა ბროდერიკი, გონივრული მისადაგება „შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების შესახებ გაეროს კონვენციის“ მიხედვით: საქართველოს რეალობა, 18-19 (2017)

²⁵ CASE OF STOIAN v. ROMANIA, Application no. 289/14, 25 June 2019, Para. 102.

ამგვარად, არსებითია, რომ გამოცდების ეროვნულმა ცენტრმა იმოქმედოს იმ ლოგიკით, რომ მისაწვდომობის საკითხი პირთა ჯგუფის ზოგად საჭიროებებს მიემართება, თუმცა გონივრული მისადაგება ინდივიდის საჭიროებებიდან მომდინარეობს.²⁶ დოკუმენტაციის განმხილველი კომისიის შექმნა გონივრული მისადაგებისკენ გადადგმული მნიშვნელოვანი ნაბიჯია. თუმცა ის გარემოება, რომ მხოლოდ აღნიშნული კომისია იღებს გადაწყვეტილებას ერთიანი ეროვნული გამოცდებისთვის მისაღების სპეციალური ღონისძიების შესახებ, კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს გონივრული მისადაგების ინდივიდუალიზაციის სტანდარტს. როგორც ჩანს, ამ კომისიის მიერ განსაზღვრული ღონისძიებები შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა გარკვეული ნაწილისთვის ქმნის საგამოცდო პროცესში სათანადო მონაწილეობის შესაძლებლობას, თუმცა არსებობს განსხვავებული შემთხვევებიც (რაც ინდივიდუალური კომუნიკაციით გადაწყვეტილების მიღებისას, სავარაუდოდ, გამოირიცხებოდა. თუმცა როგორც საჯარო უწყებები მიუთითებენ, მოსასმენი დავალების ალტერნატიულ ფორმატს კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს, შესაბამისად, მსგავსი ინდივიდუალური ღონისძიების შესახებ შეთანხმება ვერ მოხდებოდა).

გამოწვევაა, რომ ნორმატიულ დონეზე არ არსებობს პროცედურა, რომელიც ნათლად მიუთითებდა ერთიანი ეროვნული გამოცდებისას გონივრული მისადაგების ღონისძიების განსაზღვრისას მხარესთან დიალოგისა და ინდივიდუალიზაციის საკითხზე. გონივრული მისადაგების განხორციელების ერთ-ერთი პრინციპია ასევე, რომ რაიმე ბარიერი არ უნდა არსებობდეს საკანონმდებლო თვალსაზრისით. ამგვარი რეგულაციის არარსებობა არ ნიშნავს საკანონმდებლო ბარიერების არსებობას, თუმცა შესაძლებელია ეს გონივრული მისადაგების ფარგლებში ზოგიერთი ღონისძიების გამოყენებისთვის ხელისშემშლელ ფაქტორად იქცეს. აქედან გამომდინარე, არსებითია, ნორმატიულ დონეზე გაიწეროს გონივრული მისადაგების ღონისძიების განსაზღვრისას მხარესთან დიალოგის, ამომწურავი კომუნიკაციის პროცედურა. აღნიშნული შესაძლებელია გამოიხატოს:

- შესაბამის პირებთან ღონისძიების განსაზღვრამდე ინდივიდუალურ, ეფექტურ კომუნიკაციაში. აბიტურიენტის მიერ ერთიანი ეროვნული გამოცდებზე რეგისტრაციისას ინდივიდუალური საჭიროებების შესახებ განცხადებით მიმართვის შესაძლებლობის არსებობა არის კომუნიკაციის ფორმა, თუმცა ფაქტია, რომ განსახილველ საქმეში იგი ქმედით საშუალებად ვერ შეფასდება.
- ან/და საჭიროა, რომ სპეციალური ღონისძიების კომისიის მიერ სპეციალური ღონისძიების განსაზღვრის შემდეგ აბიტურიენტს ჰქონდეს საშუალება, რომ იდავოს ამ ღონისძიების შეცვლის თაობაზე. არსებითია, რომ ამისთვის სათანადო, დროში ეფექტური პროცედურები გაიწეროს. დამატებით, მნიშვნელოვანია, რომ განმეორებითი განცხადების განმხილველი ადარ იყოს პირველადი გადაწყვეტილების მიმღები კომისია.

შესაბამისი ღონისძიების სათანადოობა

არსებითია, რომ ერთიანი ეროვნული გამოცდებისას შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირის სხვებთან თანასწორუფლებიანად მონაწილეობის უზრუნველმყოფი ღონისძიება იყოს

²⁶ Fiona Given v. Australia, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/19/D/19/2014, para. 8.5. (2018)

სათანადო. მნიშვნელოვანია გონივრული მისადაგების შესახებ გამოცდილებების გააზრება. საინტერესოა შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტის ერთ-ერთ საქმეში, რომელშიც მოსარჩელე მხარე მიუთითებდა, რომ სახელმწიფომ დაარღვია კონვენციის მე-5 მუხლის მე-2 და მე-3 მუხლები, მაშინ როდესაც არ უზრუნველყო გონივრული მისადაგება შესაბამისი პირისათვის. მოსარჩელე მიუთითებს, რომ მისთვის ჟესტების ენის²⁷ თარჯიმნის გამოყოფა სახელმწიფოსთვის არ იყო დაუძლეველი ტვირთი, რათა მას სათანადოდ შეესრულებინა ნაფიცი მსაჯულის ფუნქცია. მოსარჩელე მიუთითებს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს დარბაზებში დამონტაჟებულია შესაბამისი სასმენი მოწყობილობები,²⁸ მართლაც მათი არსებობა არ ნიშნავს, რომ შესაბამისი პირს აქვს სათანადო წვდომა. პირები, რომელთაც აქვთ სმენითი დარღვევები, უნდა ჰქონდეთ სხვა ალტერნატივის კომბინაციაც, როგორცაა პირით წაკითხვა, წერილობითი ბარათები,²⁹ რათა მათ სრულად გაიგონ საუბრის შინაარსი. შესაბამისად, ამგვარი საშუალებები არ არის სრულად ადეკვატური მისადაგება.³⁰

ამ საკითხთან დაკავშირებით მოპასუხე მხარე მიუთითებს, რომ ჟესტური ენის თარჯიმნის გამოყოფა არ შეიძლება დაკვალიფიცირდეს, როგორც გონივრული მისადაგება მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტის შესაბამისად. მისი ხედვით, გონივრული მისადაგების განმარტება უნდა მოხდეს კონვენციის მე-2 მუხლის შესაბამისად, რომელიც მიუთითებს რომ სახელმწიფოებს აქვს განსაზღვრული მიხედულების ზღვარი, როდესაც შესაბამისი ღონისძიების პროპორციულობისა და გონივრულობის შეფასება ხდება.³¹ მისი ხედვით, შესაბამისი თარჯიმნის სასამართლოს პროცესებში ჩართვა გამოიწვევდა პროცესის გაჭიანურებას, განსაკურებით მაღალ ხარჯებს, ასევე პრობლემური იქნებოდა ნაფიცი მსაჯულის მსჯელობის საიდუმლოების ნაწილში.³² მხარე ასევე დავობს, რომ კონვენციით გათვალისწინებული მე-12 მუხლი სახელმწიფოს უბიძგებს, რომ მან მიიღოს სათანადო ზომები და არა ყველა შესაძლო ზომა.³³

მოცემულ საქმეში კომიტეტმა განსაზღვრა, რომ სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფილი მოდიფიკაციები არ იყო სათანადო, კერძოდ, იგი ვერ უზრუნველყოფდა მოსარჩელის მონაწილეობას ნაფიც მსაჯულთა საქმიანობაში სხვა მონაწილეებთან თანაბარ პირობებში.³⁴ მოცემული საქმე პროცედურული მისადაგების მაგალითი შეიძლება იყოს, თუმცა კომიტეტი

²⁷ უფრო კონკრეტულად Auslan language

²⁸ უფრო კონკრეტულად hearing loop

²⁹ უფრო კონკრეტულად lip-reading, captioning, written notes

³⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities Views adopted by the Committee under article 5 of the Optional Protocol, concerning communication No. 35/2016, CRPD/C/20/D/35/2016, para. 3.1.

³¹ *Jungelin v. Sweden*, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/12/D/5/2011; *Ms. J.H v. Australia*, Committee on the Rights of Persons with Disabilities Views adopted by the Committee under article 5 of the Optional Protocol, concerning communication No. 35/2016, CRPD/C/20/D/35/2016, para. 10.5.

³² Committee on the Rights of Persons with Disabilities Views adopted by the Committee under article 5 of the Optional Protocol, concerning communication No. 35/2016, CRPD/C/20/D/35/2016, para. 4.7.

³³ Committee on the Rights of Persons with Disabilities Views adopted by the Committee under article 5 of the Optional Protocol, concerning communication No. 35/2016, CRPD/C/20/D/35/2016, para. 4.8.

³⁴ Committee on the Rights of Persons with Disabilities Views adopted by the Committee under article 5 of the Optional Protocol, concerning communication No. 35/2016, CRPD/C/20/D/35/2016, para. 7.5.

მაინც მსჯელობს პროპორციულობის კომპონენტზე და ზოგადად რა შეიძლება იყოს სათანადო ადაპტირება, ასევე რამდენად მნიშვნელოვანია გონივრული მისადაგების ღონისძიების ინდივიდუალიზაცია. აღნიშნული საქმეში გათვალისწინებულია მოცემული საქმისთვის რელევანტური ლოგიკური ჯაჭვი. კერძოდ, ის გარემოება, რომ გონივრული მისადაგება სენსორული შეზღუდვის (სმენადაქვეითებული) მქონე პირისთვის შესაძლებელია გულისხმობდეს რამდენიმე კომპონენტის კომბინაციას (როგორცაა უშუალო სმენითი ღონისძიებების განხორციელება, ასევე სხვა დამატებითი საშუალებების მობილიზება).

კომიტეტს თავის მსჯელობაში ყურადღება აქვს გამახვილებული ტექნოლოგიების როლზე შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა ჩართულობის თვალსაზრისით. კომიტეტის მითითებით, არსებული და მომავალი სერვისები იმგვარად უნდა შეიცვალოს/შედგეს ტექნოლოგიების გამოყენებით, რომ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებს გაუჩნდეთ მეტი ინტერესი ინფორმაციასა და ცოდნაზე.³⁵ ასევე მნიშვნელოვანია, რომ ამ მიმართულებით სახელმწიფომ მაქსიმალურად ადრე გაწიოს ძალისხმევა, რამაც შესაძლებელია მნიშვნელოვნად შეამციროს ხარჯები, თუმცა ამას წინ უნდა უძღოდეს შესაბამისი კვლევა.³⁶

მოცემულ შემთხვევაში გ. გ.-სთვის შეთავაზებული გონივრული მისადაგების სპეციალური ღონისძიება მხოლოდ ერთ კომპონენტს ეფუძნებოდა და მხარეს არ აძლევდა დამხმარე საშუალებებით სარგებლობის შესაძლებლობას. როგორც ზემოთ აღინიშნა, მნიშვნელოვანია, რომ ამის შესახებ სათანადო კომუნიკაცია შემდგარიყო გ. გ.-სთან.

გარდა იმისა, რომ შერჩეული ღონისძიება უნდა იყოს შესაბამისი პირის საჭიროებებზე მიბმული, იგი ასევე უნდა ითვალისწინებდეს ვალდებულების შემსრულებლის ხელთ არსებულ რესურსებს. კონვენციის მიერ განსაზღვრული სტანდარტის მიხედვით, გონივრული მისადაგების ფარგლებში შესაბამისი ღონისძიების თანაზომიერება „არაპროპორციული/დაუძლეველი სირთულის“ ტესტით ფასდება. ამგვარად, გონივრული მისადაგების ღონისძიების განსაზღვრისას არსებობს, ერთი მხრივ, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირისთვის სათანადო ღონისძიება და მეორე მხრივ, ვალდებულების ადრესატის ობიექტურად გაზომვადი მატერიალური თუ სხვა ტიპის რესურსები, შესაძლებლობები. ამ თვალსაზრისით თავისი რესურსები უნდა შეაფასოს გამოცდების ეროვნულმა ცენტრმა, ასევე შესაბამისმა სამინისტრომ და იმ შემთხვევაში თუ გონივრული მისადაგების ღონისძიების ამ სტანდარტით განხორციელება შეუძლებელია, სათანადო დასაბუთება წარმოადგინოს საკითხის ირგვლივ.

აღნიშნულ დასაბუთებაში ასევე უნდა ჩანდეს ის სარგებელი, რაც გონივრული მისადაგების ღონისძიებას იქნება არამხოლოდ ინდივიდთან მიმართებით, არამედ ზოგადად სოციალური, ეკონომიკური, სამოქალაქო, პოლიტიკური თუ სხვა კუთხით პოტენციურად მსგავსი საჭიროების მქონე პირებისთვის. ამგვარად სარგებლის კომპონენტი გულისხმობს

³⁵ *“F” v Australia*, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/14/D/21/2014, para. 8.5. (2015)

³⁶ *“F” v Australia*, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/14/D/21/2014, para. 8.5. (2015)

სარგებლიანობის შეფასებას კონკრეტული, ინდივიდუალური შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირისთვის და მთლიანად საზოგადოებისთვის.³⁷

დასკვნა

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოს სახალხო დამცველი არსებითად მიიჩნევს, რომ სახელმწიფომ, განსაკუთრებით, საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტრომ, გონივრული მისადაგების შინაარსის სრულად დანერგვის მიზნით სხვადასხვა ღონისძიება გაატაროს. შესაბამისად, არსებითად თვლის, რომ:

- ნორმატიულ დონეზე გაიწეროს გონივრული მისადაგების ღონისძიების განსაზღვრისას მხარესთან დიალოგის, ამომწურავი კომუნიკაციის პროცედურა. აღნიშნული შესაძლებელია გამოიხატოს:
 - შესაბამის პირებთან ღონისძიების განსაზღვრამდე ინდივიდუალურ, ეფექტურ კომუნიკაციაში. აბიტურიენტის მიერ ერთიანი ეროვნული გამოცდებზე რეგისტრაციისას სპეციფიკური საჭიროებების შესახებ განცხადებით მიმართვის შესაძლებლობის არსებობა არის კომუნიკაციის ფორმა, თუმცა ფაქტია, რომ განსახილველ საქმეში იგი ქმედით საშუალებად ვერ შეფასდება.
 - ან/და საჭიროა, რომ სპეციალური ღონისძიების კომისიის მიერ სპეციალური ღონისძიების განსაზღვრის შემდეგ აბიტურიენტს ჰქონდეს საშუალება, რომ იდავოს ამ ღონისძიების შეცვლის თაობაზე. არსებითია, რომ ამისთვის სათანადო, დროში ეფექტური პროცედურები გაიწეროს. დამატებით, მნიშვნელოვანია, რომ განმეორებითი განცხადების განმხილველი აღარ იყოს პირველადი გადაწყვეტილების მიმღები კომისია.
- პრაქტიკულ დონეზე, გონივრული მისადაგების ღონისძიების განსაზღვრისას გაითვალისწინოს:
 - გონივრული მისადაგება სმენადაქვეითებული და სმენის არმქონე პირისთვის შესაძლებელია გულისხმობდეს რამდენიმე კომპონენტის კომბინაციას (როგორცაა უშუალო სმენითი ღონისძიებების განხორციელება, ასევე სხვა დამატებითი საშუალებების მობილიზება).
 - არსებული და მომავალი სერვისები იმგვარად უნდა ტრანსფორმირდეს ტექნოლოგიების გამოყენებით, რომ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებს გაუჩნდეთ მეტი ინტერესი ინფორმაციასა და ცოდნაზე.
- გონივრულ მისადაგებაზე უარი უნდა იყოს დასაბუთებული თანაზომიერების პრინციპის საშუალებით. კერძოდ, რამდენად უქმნის იგი გამოცდების ეროვნულ ცენტრს გაუმართლებელ/დაუძლეველ სირთულეს:
 - ამ თვალსაზრისით თავისი რესურსები უნდა გაზომოს გამოცდების ეროვნულმა ცენტრმა, ასევე შესაბამისმა სამინისტრომ და იმ შემთხვევაში თუ მისთვის

³⁷ Cass R. Sunstein, Cost-Benefit Analysis Without Analyzing Costs or Benefits: Reasonable Accommodation, Balancing and Stigmatic Harms, The University of Chicago (2007); ანდრეა ბროდერიკი, გონივრული მისადაგება „შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების შესახებ გაეროს კონვენციის“ მიხედვით: საქართველოს რეალობა, 38-39 (2017); შრომით ურთიერთობებში შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებთან მიმართებით გონივრული მისადაგება, ნინო ქაშაკაშვილი, ადმიანის უფლებების სწავლების და მონიტორინგის ცენტრი (EMC), 17-18 (2019)

გონივრული მისადაგების ღონისძიების ამ სტანდარტით განხორციელება შეუძლებელია, სათანადო დასაბუთება უნდა წარმოადგინოს.

- აღნიშნულ დასაბუთებაში ასევე უნდა ჩანდეს ის სარგებელი, რაც გონივრული მისადაგების ღონისძიებას იქნება არამხოლოდ ინდივიდთან მიმართებით, არამედ ზოგადად სოციალური, ეკონომიკური, სამოქალაქო, პოლიტიკური თუ სხვა კუთხით.
- გონივრული მისადაგებაზე უარის თქმამდე, მნიშვნელოვანია იმაზე ყურადღების გამახვილება, რომ ამ სტანდარტს აქვს რესურსი დააზღვიოს ისეთი ვითარებები, როდესაც საჯარო ხელისუფლების მიერ მიღებულ ნორმას არ აქვს დისკრიმინაციული შინაარსი, თუმცა აქვს არაპროპორციული ეფექტი შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირზე. გონივრული მისადაგების ფარგლებში შესაძლებელია ამგვარი არათანაბარი მიდგომის აღმოფხვრა კონკრეტულ შემთხვევებში.
- უშუალოდ გ. გ.-ის საქმესთან დაკავშირებით გამოიკვეთა, რომ მისთვის შეთავაზებული გონივრული მისადაგების სპეციალური ღონისძიება მხოლოდ ერთ კომპონენტს ეფუძნებოდა და მხარეს არ აძლევდა დამხმარე საშუალებებით სარგებლობის შესაძლებლობას. მნიშვნელოვანია, რომ ამის შესახებ სათანადო კომუნიკაცია შემდგარიყო გ. გ.-სთან.

გთხოვთ, თქვენ მიერ გატარებული ღონისძიებების თაობაზე მაცნობოთ „საქართველოს სახალხო დამცველის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 24-ე მუხლით დადგენილ ვადაში.

პატივისცემით,